

A fiataikorúak büntetésvégrehajtása a két világháború között

A háború és a forradalom vérvészteségeit elszenvedő Magyarországnak soha nem volt nagyobb szüksége arra, hogy a deviáns, önhíabukon kívül lejtőre csúszott gyermekeket és fiataikorúakat megmentse, mint a húszas évek elején. A tőlünk nyugatra eső országokban jól kiépített és bejáratott intézményrendszer dolgozta fel szinte észrevétlenül a gyermeklelkeken esett háborús károkat. Szovjet–Oroszországban épp egy új típusú pedagógia nagy alakját emelték csavargó tanítványai a középkorból a világ élvonalába, miközben az ismét úrivá vedlett hivatalos Magyarország, irtózva tépkedte magából a haladásnak akárcsak halvány-rózsaszín tollait.

A Tanácsköztársaság bukásával együtt szellemi szemétdombra kerültek mindazok a – különösen a Kármán Elemér nevével fémjelzett – törekvések, amelyek a századforduló reformmozgalmára, haladó törvényhozására építve folytathatták volna kulturális vállalkozásukat az „alávetett osztályhelyzetűek gyermekeinek felemelésére.” A klasszikus büntetőjog sáncai mögé visszavonuló magyar kriminálpolitika nem tudott mit kezdeni a fiataikorú bűnözők nevelésével. Kármán kevéssel halála előtt így kesereg: „a nevelés csak akkor lehet eredményes, ha annak társadalmi feltételei nem szenvednek sérelmet jogi és politikai szempontok megóvása” miatt. Noha – folytatja – mi felszabadítottuk a bírót a nevelésnek majdnem mindennemű korlátjából, a pedagógiai felfogás fogyatékoságai, a magukat világnézeteknek nevező egoisztikus, pártpolitikai irányzatok ellehetetlenítették a büntetésvégrehajtási nevelést.

A fiataikorúak különleges kezelését szabályozó törvények (a Bn., az Fb.) továbbra is érvényben maradtak, de a háborús években tartalmilag-pedagógiai-lag kiürültek. A büntetőpolitika pedig már nem vállalta az áldozatot e törvények progresszív szellemének újratöltéséhez. Annak ellenére, hogy az ország Trianon után jelentős anyagi erőket fordított a kulturális élet felfrissítésére, ebből a gyermek- és ifjúságvédelem, a fiataikorúak intézeteinek támogatása jóformán teljesen kimaradt.

E kedvezőtlen légkörben a fiataikorúak bíróságai sem tudtak megújulni. A törvényszékeken belül – a tevékenységüket körülvevő idegenkedés miatt – nem részesültek kellő anyagi elismerésben, nem léptették elő őket stb. A polgári szaksajtó még olyan nosztalgikus hangokat is megpendített, amelyek mint követendő példát emlegették a Tanácsköztársaság intézkedéseit. A fiataikorúak bíróságainak ügyét felkaroló erőtlen törekvések elsősorban az önálló bíróságok létrehozását követelték, ahol a fiataikorúak számára megteremthetők az eljárás sajátos feltételei a szükséges pedagógiai, pszichológiai, jogi és kriminalisz-

tikai ismeretek ötvözésével. E kármáni modell alapján elképzelt – és minden bizonnyal nagyobb eredményességgel működő – önálló bíróság a vizsgált időszakban nem valósulhatott meg.

A javító-nevelés helyzete

A fiatakorúak javító-nevelését öt állami és tizenegy magánintézet látta el a húszas években. Tekintettel az intézetek jellegére megkísérelték a beutalt növendékek osztályozását. A klasszifikáció kezdetleges szempontjai a nemi és életkori elkülönítésen túl vallásfelekezeti voltak. Am figyelembe vették a növendékek egészségi állapotát, oktatásuk, illetve munkáltatásuk szempontjait is.

Az igazságügy-miniszter a 14 éven aluli fiúk közül a római katolikusokat Esztergomba, a szalézi rend által irányított tábori magánintézetbe utalta, a protestáns fiúkat pedig a dunaalmási Kerkápoly–Bodor szeretetházba irányították. A 14–16 év közöttieket a székesfehérvári, a 16 év felettieket pedig a legnagyobb befogadóképességű aszói állami javítóintézetbe helyezték.

A lányok közül a romlottakat, a nemibetegség miatt állandó orvosi kezelésre szoruló 16 év felettieket a rákospalotai, a 16 éven aluli – főleg vidéki – lányokat meg a ceglédi intézetbe utalták. Azokat a katolikus lányokat, akik „keresetforrásként folytattak erkölcstelen nemi életet” – korukra való tekintet nélkül – főleg az óbudai és kecskeméti „Jó Pásztor” házba, a magasabb iskolai vagy ipari kiképzésre alkalmasakat pedig a budapesti „Lord Weardale” intézetbe irányították.

A felsoroltakon kívül a majd félszáz növendéket befogadni képes magánintézetek közül a püspöknádasdi Julianeum, a soproni Széchenyi-szeretetház, a szegedi Árpád-otthon fiúk elhelyezésére szolgált. A lányokat az ecseri szeretetházba utalták be. A húszas évek végén, a gazdasági válság hatására, a költészetet beszűkítése miatt a magánintézetek bezárták kapuikat, és így mintegy 350-nel csökkent az összférfőhelyszám. A gyógypedagógiai nevelésre szoruló fiatakorúakat a budapesti, átmeneti javítóintézetben vizsgálták meg és ennek alapján helyezték el őket. (A tervezett, önálló gyógypedagógiai intézet létesítésére a két világháború között nem került sor.)

A vizsgált negyedszázadban mintegy 2000–2500 fiatakorú elhelyezésére volt mód az említett állami és magánintézetekben. Évente körülbelül 550–600 növendék számára kínáltak férőhelyet ezek az intézetek. Anyagi feltételeik a korábbi évtizedek jelentős ráfordításai következtében még kedvezőek voltak. Ám a szellemi feltételek területén aggasztó hiányosságok jelentkeztek. A megmerevedő büntetőpolitika miatt a kriminálpedagógiai hatások tudatos alkalmazása háttérbe szorult, s ez előbb elszűrkítette a javító-nevelés gyakorlatát, majd felerősítette benne a represszív elemeket.

A Bn. és az Fb. progresszív szelleme védelmében a büntetőjog-elmélet és a pedagógiatudomány néhány jeles képviselője, – így a lankadatlan Finkey Ferenc, Weszely Ödön, Nemes Lipót, Vágó Károly és korai haláláig Kármán Elemér – vívtak ádáz utóvédharcokat. Valamennyien felemelték szavukat a század első évtizedében még európai hírű javítóintézeteink nevelő hatásának romlása ellen. Javaslataik számos előremutató, ma is elgondolkodtató megalapítást tartalmaztak.

A szerzők többsége szükségesnek tartott egy olyan megfigyelő-osztályozó intézetet létesíteni, amelyben valamennyi beutaltat gondos orvosi, lélektani

és pedagógiai vizsgálatnak vetnek alá. A gyakorlatias Vágó Károly (az aszói intézet egykori nevelője) a laboratóriumi megfigyelő vizsgálatot a bírói ítéletet előkészítő szakvélemény kidolgozására használná fel, és szoros kapcsolatot létesítene a laboratórium és a pedagógus szakemberek kiképzését szolgáló felsőfokú tanintézetek között. Amíg e központi intézkedést meg nem hozzák, addig az intézeti élet tengelyébe a kísérleti családot kell tenni. Itt készüljön el alapos megfigyelés után – folytatja Vágó – a beutalt nevelésének, pályára állításának programja. Mellesleg sérelmezi, hogy az alig néhány hétig tartó elhelyezés a kísérleti családban, legfeljebb a bírósági iratok áttanulmányozását és a beutalt munkába helyezését tették lehetővé. A kísérleti családból azután többnyire az azonos foglalkozásúak kerültek egy családba.

A szerzők abban is egyetértettek, hogy a javítóintézetek specializációja nem kielégítő. Nézetük szerint egy-egy speciális csoport nevelésére alkalmasan kell kialakítani a meglévő intézeteket. Weszely Ödön e tárgyban előterjesztett javaslata szerint más-más intézetbe kell utalni a gyógypedagógiai nevelésre szorulókat, a pszichopathiásokat, a nehezen nevelhető 14 éven aluliakat és a züllött 14 éven felülieket.

A szakirodalomban a legélénkebb vita a családi nevelés kérdése körül bontakozott ki. Egyesek, mint pl. az ügyvéd Schafer István a közvéleményt a családi nevelés súlyos hiányosságairól tudósította. Több javítóintézetben gyűjtött személyes tapasztalata alapján szerinte a törvényben célként megfogalmazott családias légkört csupán az esztergomi nevelőintézetben közelítették meg, másutt merev, barátságatlan bánásmóddal ezt megghiúsították. Weszely ennek legfőbb okait a családok nagyságára és a családfők elégtelen felkészültségére vezette vissza.

Véleménye szerint, ha egy családban 30–50 növendék van, akkor a nevelő nem tud bizalmi kapcsolatra lépni neveltjével, nem tud egyéniesített pedagógiai módszerrel élni. Legcélszerűbbnek a 15–20 tagból álló családot, és a 15–30 családból álló intézményt tekintette. Felismerte, hogy a javító-nevelés munkája sokkal nehezebb pedagógiai munka, mint a normális nevelésé. Hogy itt a hivatásszeretet, az odaadás, az alkalmazottak gondtalan megélhetése létfontosságú, végezetül rájött arra is, hogy csak úgy működhet harmonikusán és hathatósan az egész intézet „ha a nevelőszemélyzet, a felügyelőszemélyzet, valamint az iparos és gazdasági személyzet ugyanazt a célt tartják szem előtt.”

Az intézeti nevelés gyakorlati gondjaként merült fel, hogy a családfők – ha mégoly felkészültek is – vajmi keveset tudnak foglalkozni növendékeik jellemének alakításával. Emiatt elsősorban a munkáltatásra, munkaoktatásra orientált napirendet, követelményrendszert hibáztatták. Az irodalom egységesen úgy ítélte meg, hogy a munka nem lehet büntető jellegű, nem szolgálhatja a növendék munkaerejének kihasználását, továbbá nem kárhoztathatja, sablonos, lélekölő tevékenységre a fiatalokat.

Az uralkodó nézet szerint a gyári munka nem tud mélyebb érdeklődést kiváltani a fiatalokból, mert a monoton tevékenységet hamar megunják, és helyváltoztatásra törekednek. Célszerű tehát kézműipari foglalkoztatást szervezni a növendékek számára. Mivel azonban kihelyezésük után főként a gyár-iparban tudnak álláshoz jutni, különböző gépek kezelésére is fel kell őket képezni.

A húszas évektől valamennyi intézet jelentős kézműipari, illetve kertészeti-szőlészeti munkáltatásra rendezkedett be. Aszódon a növendékek kocsiakat gyártottak, asztalos- és lakatosüzemben, valamint szabó- és cipésműhely-

ben dolgoztak. Ugyanakkor 140 katasztrális holdon gyümölcsöt, szőlőt, dísz- és konyhanövényeket termesztettek. De megpróbálkoztak állattartással és tejtermeléssel is. Székesfehérvárott volt játékkészítés, kosárfonás, könyvkötés, dolgoztak asztalosok, esztergályosok, szabók és cipészek, valamint 6 katasztrális holdon folyt kert- és szőlőművelés. Rákospalotán és Cegléden a lányok varrtak, kézimunkáztak, kosarat fontak és seprűt kötöttek. A kertművelés Rákospalotán 7, Cegléden 10 katasztrális holdon folyt. A vizsgált időszakban az aszódi és székesfehérvári intézetek gazdálkodását kísérte egyértelmű elismerés.

A növendékek munkájukért jutalomdíjban részesülhettek. Ennek összegét 1899-ben szabályozták először. A szorgalom függvényében 1 koronától 3 koronáig terjedő pénzjutalmat kaphatott a növendék. A vizsgált időszakban ez az összeg jelentősen lecsökkent. Az I. díjosztályban havi 72 fillérre, a II.-ban 48 fillérre, végül a III.-ban 24 fillérre. Így a legnagyobb anyagi elismerés esetén is egy esztendő alatt maximum 8 pengő 64 fillért kaphatott a növendék.

A javító-nevelő intézetek arra törekedtek, hogy a rátermett növendékek ne tanoncként, hanem felszabadult iparossegédként távozzanak. A 16–20 éves fiatal ugyanis nem szívesen vállalta a tanonc-sorsot, inkább abbahagyta nehezen elsajátított mesterségét. Iparossegéddé viszont csak az válhatott, aki letette a segédvizsgát. Ennek pedig előfeltétele volt meghatározott ideig tartó műhelygyakorlat végzése. A javító-nevelő intézetek üzemeiben erre mód nyílt, a segédvizsga sikeres letétele után pedig az illetékes iparhatóság – munkakönyv váltására alkalmas – szaklevelet adott a távozó növendék kezébe.

A munkaoktatásnak szűk körben alkalmazott, de jelentős vívmánya volt az ipariskolai oktatás, melynek végbizonyítványa segédlevéllel volt egyenértékű. Az oktatás legalább négy évig tartott. 14. életévüket betöltött, 4 elemi iskolai végzettséggel rendelkező növendékek futhattak neki. 3 óra elmélet és 7 óra műhelymunka volt naponta. Elméleti tárgyakból évenként vizsgáztak, gyakorlati ismeretekből csupán a negyedik év végén. Az említett időszakban a főként kocsigyártásra berendezkedett aszódi intézetnek csupán 1925-től volt ipariskolája. Tanoncoktatás folyt még a székesfehérvári és a ceglédi intézetekben, másutt nem.

A szakirodalom kielégítőnek tartotta az intézetekben folyó szellemi gondozást. A tanköteles korban levőket az elemi iskolák I–VI. osztályának, illetve a három évig terjedő ismétlőiskolák tananyagainak elsajátítására kötelezhették. Az oktatást a családfő végezte. A növendékek idejének és erejének javarészt lekötötte az oktatás és a munkáltatás. Így önképzőköröket, illetve ismeretterjesztő előadásokat csak munkaszüneti napokra szerveztek.

Az intézeti élet színesítése érdekében Aszódon tettek a legtöbbet. 1927-től hetenként egy alkalommal „mozgófénykép-előadásokat” indítottak, 1929-ben pedig az igazságügy-miniszter engedélyével ún. zenészcsaládot létesítettek. A tehetséges zenésznövendékek hangversenyeket rendeztek, és a befolyt pénzösszegeből a kihelyezett zenésznövendékeket támogatták. Az erkölcsi nevelés feladatát mindvégig lelkészek avagy vallásos egyesületek tagjai látták el.

A fogházbüntetés végrehajtása

A fiataikorúak szabadságvesztés-büntetésének végrehajtását szabályozó 27.300/1909. IM. sz. rendelet (FhR) 1913–14-beli egyszerűsítő rendelkezé-

zései sem voltak alkalmasak arra, hogy a Bn. szellemét átültessék a végrehajtás gyakorlatába. Az igazságügyi kormányzat fel- és elismerte, hogy a fogházbüntetés nevelő jellegének hangsúlyozása az anyagi és a személyi feltételek hiánya miatt nehézségekbe ütközik. Ez pedig odavezetett, hogy számos előírás betartását a végrehajtó szervre bízták „amennyiben a fogház viszonyai megengedik”. Így még az az alapvető célkitűzés sem valósulhatott meg maradéktalanul, amely a fiatalkorúakat – ha büntetésük meghaladta az egy hónapot – külön intézetbe kívánta helyezni. Az egy hónapot meg nem haladó fogházbüntetésre a fiatalkorúak bírása közvetlenül utalta be az elítéltet a törvényszéki vagy járásbíróági rendes fogházba. Itt a végrehajtás a felnőttekkel együtt, ám azoktól elkülönítve történt.

Az igazságügyi kormányzat a 20-as évektől – a Bn. és a Fb. szándékától már messze eltávolodott ítélkezési gyakorlathoz igazodva – mindössze egy fogházat létesített Nyíregyházán, ahol főképp a hosszabb tartamú szabadságvesztés-büntetésre ítélt fiatalkorúakat helyezték el. Az egy hónapnál hosszabb, de a hat hónapot meg nem haladó fogházra ítélt fiúkat és valamennyi lány-elítéltet a budapesti ún. pestvidéki, valamint a pécsi királyi törvényszékek mellett berendezett fiatalkorúak fogházába szállították.

A három fogház – fiatalkorúak számára fenntartott – összes férőhelye Szöllősy Oszkár 1935-ös adatai szerint mindössze 139 volt. Ebből Nyíregyháza 90, Pestvidék 39, Pécs pedig 10 férőhellyel rendelkezett. Magyarozatképpen csak annyit, hogy a fogházra ítélesek 80%-a akkortájt 1 hónapon belüli időtartamra szólt, így az évi 600–700 fogházra ítélt végrehajtása se okozott gondot. Zárójelben megjegyoznénk, hogy a gazdasági válság következtében fellépő bűnözési hullám sem indította a bírakat a szabadságelvonással járó büntetések számának növelésére, illetve időtartamának meghosszabbítására.

Abban minden hivatalos korabeli vélemény megegyezett, hogy a fiatalkorúak elhelyezési körülményei a fogházakban nem felelnek meg a rendeltetésüknek. Szöllősy erről így tudósít: a felnőttek fogházainak keretei közé szorítva alig oldható meg a fiatalok önálló kezelése, „megfelelő tan- és munkatermekkel, külön kápolnával, udvarral és fürdővel egyáltalában nem rendelkeznek”. Nyíregyházán pl. csak 40 férőhely van számukra a törvényszéki fogházépületben, így 50 fiatalot egy távoleső bérgazdaságba kellett szállítani.

Szakmai képzés, tekintélyesebb rabgazdálkodás kialakításának csak Nyíregyházán volt értelme, ahová a hosszabb ítélettel rendelkezőket szállították. Itt asztalos, cipész és szabó-, kefekötőiparban foglalkoztatták a fiatalkorúakat, továbbá mintegy 10 katasztrális holdnyi kertészetben tevékenykedtek. De a felnőttkorúakkal együtt dolgoztatták őket a város határában elterülő 750 katasztrális holdnyi bérgazdaságban is. A fiatalkorúaknak mintegy fele tehát mezőgazdasági munkát végzett. Elvileg – hasonlóan a javítóintézetekhez – itt is részesülhettek tanoncképzésben és indulhattak a segédvizsgán a két évnél hosszabb időre elítéltek. Ám a gyakorlatban megfelelő feltételek és szemlélet híján nem fordítottak erre kellő figyelmet.

Az elhelyezési, szakképzési körülmények mostohasága csak egyik – de kétségtávolúan pregnáns – jele volt annak, hogy a büntetőpolitika elfordult a fiatalkorú bűnözők különleges kezelésétől. A nagyobb hiba a Bn. és a módosított FhR. szabályainak merev alkalmazása volt, és az a tény, hogy a végrehajtás módja már alig tért el a felnőttekétől. A fogházbüntetés tartalmi kiürülését az is jelezte, hogy míg a század második évtizedében még oly lelkes szakirodalom buzgón éljenezte a világ élvonalában haladó – a Reformatoryhoz, Borstal-

hez hasonlított – fiatalkorúak fogház-koncepcióját, a vizsgált időszakban szégyenkezve hallgatott.

Személyi állomány a fiatalkorúak intézeteiben

Amint azt Horváth Tibor is kifejti, a két világháború között a büntetésvégrehajtás személyi állományában jól érzékelhető minőségi romlás következett be. A büntetésvégrehajtás vezetőit igénytelen módon választották ki, a testületi tagok anyagi és erkölcsi megbecsülése rohamosan csökkent. Mindez a fiatalkorúak intézeteiben is így volt, holott az itt élő foglyok nevelése összehasonlíthatatlanul nehezebb szakmai feladat.

A személyi állomány továbbképzése csupán jószándékú elméleti követelmény maradt, hátrányos anyagi és erkölcsi helyzetük pedig megindított egy kontra-szelekciót, amelynek következtében egyre apadt a munkájukat hivatástudattal és felelősséggel vállalók száma. Helyüket – Kármán Elemér szavaival – dilettánsok, másutt nem érvényesülők foglalták el. Nem volt kedvezőbb a helyzet a felügyelőhatóságok és a pártfogók körében sem. A szakirodalom joggal hiányolta munkájukból a pedagógiai szakszerűséget.

A vizsgált időszakban a javítóintézeti tisztviselők között az ún. adminisztratív személyzet tagja volt az igazgató, a titkár és a fogalmazó. Ők felsőfokú végzettséggel és államszámviteltani vizsgával rendelkeztek. A főtisztektől és tisztektől érettségit követeltek. A családfők általában tanítóképzőt, a szaktanárok, művezetők valamilyen felső ipari iskolát, végül a kertészek ún. kertészeti tanfolyamot végeztek.

Az orvosok és a lelkészek tiszteletdíjas tisztségviselők voltak. Az irodai és egyéb tennivalók ellátásában díjnokok és kezelők segédkeztek nekik, míg az altisztek a növendékeket okították a különböző műhelyekben. Pl. a fiatalkorúak nyíregyházi országos fogházában a személyi állomány az igazgatóból, a titkárból, a főtisztből, a tisztekből, a fogházőrmesterekből és a fogházőrökből tevődött össze. Tiszteletdíjasként a lelkészen és az orvoson kívül tanítót is alkalmaztak.

1920-tól a korábbi 18 felügyelő hatóság helyett 7-nek (a budapesti, székesfehérvári, debreceni, nyíregyházi, győri, pécsi és szegedi hatóságnak) a működését biztosították. A fiatalkorúak bíróságai mellett a harmincas évek közepén 34 pártfogó tisztviselő tevékenykedett tiszteletdíjért. A bíró esetenként társadalmi pártfogót is kirendelhetett.

dr. Lőrincz József

Ajánlott irodalom

Finkey Ferenc: Büntetés-tani problémák. Bp., 1933.

Kármán Elemér: Fiatalkorúak javítónevelésének aktuális problémái. Jogtudományi Közöny, 1926.

Nemes Lipót: A bűnöző társadalom kialakulása. Bp., 1935.

Schafer István: A jövő bűnözői a javítónevelés tükrében, Bp., 1938.

Szöllősy Oszkár: Magyar börtönügy. Bp., 1930.

Vágó Károly: Kriminálpedagógia. Magyar Gyógypedagógia, 1926.

Weszely Ödön: Esmék a javítónevelés továbbfejlesztéséhez. Magyar Jogi Szemle, 1922.